

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора педагогічних наук, професора
Коляди Наталії Миколаївни
на дисертацію Пліска Євгена Юрійовича
«Теорія і практика соціального виховання неповнолітніх правопорушників
в Україні (XX – початок ХХІ століття)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальностей 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки,
13.00.05 – соціальна педагогіка

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Історія вітчизняної педагогіки має багатий досвід освіти і виховання. Тому доцільним є звернення до досвіду минулого, вивчення якого дасть змогу ознайомитися з різними підходами до розв'язання проблеми, наповнить педагогіку новими фактами, що сприятиме її подальшому розвитку та збагаченню.

Актуальність дослідження Е. Ю. Пліска обумовлена пошуком найбільш ефективних шляхів розвитку педагогічного знання, що вимагає об'єктивного вивчення й активного використання теоретичної і практичної спадщини минулого. Аналіз сучасної педагогічної проблематики не буде повним і якісним без розуміння логіки становлення й розвитку педагогічних феноменів. Сучасні підходи до історико-педагогічного процесу спрямовані на виявлення глибинних основ вітчизняних педагогічних здобутків, базових освітніх ідей, цінностей, традицій у їх еволюції. Перед освітньою практикою відкриваються нові перспективи лише завдяки її зверненню до світових і вітчизняних історичних здобутків.

Соціальне виховання як окрема складова педагогічної науки вимагає міждисциплінарного підходу до її вивчення, врахування надбань філософії, соціології, психології, соціальної роботи, ювенальної юстиції, актуалізації та обґрунтування їх дослідження й наукового внеску у розвиток вітчизняної системи освіти. Таким чином, актуальність і значимість дисертаційної роботи

«Теорія і практика соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (ХХ – початок ХХІ століття)» не викликає сумніву.

Важливо відзначити, що дисертація підготовлена згідно з науково-дослідною темою кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” за темою „Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення” (державний реєстраційний номер 0115U003305) та кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” за темою „Гуманізація навчально-виховного процесу у вищій школі” (державний реєстраційний номер 0114U001251).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертациї.

У результаті проведеного дослідження дисертантом:

- з'ясовано передумови становлення соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у другій половині XIX – на початку ХХ ст.;
- визначено методологічні засади, досліджено історіографію та систематизовано джерельну базу дослідження соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст.;
- виявлено спрямованість державної політики та здійснено теоретичний аналіз соціального виховання неповнолітніх правопорушників як історико-педагогічного та соціально-педагогічного феномену;
- обґрутовано історико-педагогічну періодизацію розвитку соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. та виявити головні тенденції на кожному з етапів;
- схарактеризовано моделі соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у другій половині XIX – на початку ХХ ст.
- проаналізовано службу пробації як альтернативу соціального виховання неповнолітніх правопорушників в сучасній Україні.

Нові факти, одержані здобувачем. Дисертація Є. Ю. Пліска є комплексним теоретико-методологічним дослідженням, у якому вперше:

- цілісно й системно розкрито генезу теоретичних ідей та науково узагальнено моделі соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. як складного соціально-педагогічного феномену задля репрезентативного представлення в сучасному науково-педагогічному дискурсі;
- з'ясовано передумови становлення та розвитку соціального виховання неповнолітніх правопорушників у вітчизняній педагогічній думці другої половини XIX – початку ХХ ст. (суспільно-політичні, соціально-економічні, організаційно-педагогічні);
- розкрито фундаментальні науково-педагогічні положення, соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. (гармонізація соціальних та особистих принципів; опора на позитивні якості особистості підлітка; участь дітей у вихованні через систему самоврядування; активне використання довіри у виховній роботі з підлітками-правопорушниками; необхідність спеціально організованого розумового й морального розвитку вихованців; вплив на вихованців через суспільно корисну й продуктивну працю; провідний вплив особистості педагога, вихователя, його роль у виховній роботі з неповнолітніми; організація соціальної адаптації неповнолітніх, які вийшли з виправних закладів тощо);
- на основі визначених авторських критеріїв (суспільно-політичні, соціально-економічні та освітньо-культурні події в Україні та за її межами; нормативно-правові документи, що регламентували діяльність закладів для перебування неповнолітніх правопорушників та освітньо-виховні процеси в них; погляди науково-педагогічної громадськості на проблему соціального виховання неповнолітніх правопорушників; зміст і напрями соціального виховання неповнолітніх правопорушників у виправних закладах різних типів) виділено три етапи (I – реформаторсько-прагматичний (1917 – 1938 pp.); II – громадсько-соціоцентричний (1939 – 1990 pp.); III – особистісно-гуманістичний (1991 – 2015 pp.)) розвитку соціального

виховання неповнолітніх правопорушників в Україні упродовж дослідженого періоду;

– виявлено головні тенденції (позитивні, негативні) відповідно до кожного з них; визначено й охарактеризовано три педагогічні моделі соціально-виховної роботи з неповнолітніми правопорушниками в Україні упродовж 1917 – 2015 pp. (прагматична (1917 – 1938 pp.), стрижнем якої було визнано трудове виховання та професійна освіта неповнолітніх правопорушників; соціоцентрична (1939 – 1990 pp.), основою якої стало виховання неповнолітніх правопорушників як активних членів колективу, суспільства; гуманістична (1991 – 2015 pp.), що проголосила особистісно-центраний підхід до неповнолітніх правопорушників).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації Є. Ю. Пліска, автореферату та змісту публікацій дисертанта дають змогу дійти висновку про наукову достовірність викладених автором результатів.

Дисертантом опрацьовано значний масив наукових джерел (1456 найменувань, із них 50 – іноземними мовами, 61 – архівних джерел), на підставі розгляду яких сформульовано власне бачення досліджені проблеми.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота Є. Ю. Пліска містить нові, раніше не захищенні наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальну наукову проблему.

Обґрунтовані в дисертації результати *впроваджено* в освітній процес Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний

педагогічний університет” (довідка № 68-20-47 від 20.01.2020 р.), Національного університету „Чернігівський колегіум” імені Т.Г. Шевченка (довідка № 2 від 16.01.2020 р.), Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (довідка № 341 від 17.01.2020 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-28/207 від 23.01.2020 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 29 від 27.01.2020 р.), Комунального вищого навчального закладу „Херсонська академія неперервної освіти” Херсонської обласної ради (довідка № 01-23/54 від 31.01.2020 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Не викликає сумнівів і практичне значення одержаних результатів, позаяк фактичний матеріал, теоретичні положення й висновки дослідження можуть застосовуватися у освітньому процесі закладів вищої освіти; під час розроблення та удосконалення навчальних дисциплін „Педагогіка”, „Історія педагогіки”, „Методика виховної роботи”, „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота”, „Історія соціальної роботи”, „Соціологія девіантної поведінки”, „Соціально-педагогічна профілактика правопорушень”, „Соціально-педагогічна робота з різними групами клієнтів” та ін.; у системі підвищення кваліфікації педагогів, соціальних працівників, фахівців служб у справах дітей та інших спеціалістів, професійна діяльність яких пов’язана із виправленням противоправної поведінки неповнолітніх; при укладанні підручників, навчальних й навчально-методичних посібників.

Здобуті результати дослідження можуть використовуватися для підготовки наукових доповідей, повідомлень, виступів на наукових конференціях та семінарах. Виявлена теоретико-методологічна база соціального виховання неповнолітніх правопорушників виступає підґрунтям подальших досліджень з історії педагогіки, історії соціальної роботи, психології, соціології, філософії, ювенальної юстиції. Представлені у

дисертації матеріал значно поповнює та збагачує форми методи, прийоми та засоби соціального виховання неповнолітніх правопорушників.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Дисертант на достатньому науковому рівні обґрунтував вибір теми, її актуальність, визначив мету, завдання, об'єкт, предмет, концепцію, методологічні й теоретичні основи, аргументував використання обраних методів дослідження.

У вступі Є. Ю. Пліско переконливо обґрунтував актуальність проблеми та методологічний апарат дослідження; чітко сформулював мету, завдання, об'єкт, предмет та хронологічні межі дослідження; розкрив наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; надав інформацію щодо впровадження і апробації результатів дослідження.

У першому розділі – „Передумови розвитку соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у другій половині XIX – на початку ХХ ст.” – розглянуті передумови розвитку соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні на попередньому історико-педагогічному етапі дослідження – друга половина XIX – початок ХХ ст. Науково обґрунтовано, що саме в цей час, проблема неповнолітніх правопорушників становиться соціально-педагогічною проблемою. Висвітлено здобутки вітчизняних науковців цієї епохи (О. Богданівського, О. Зака, О. Кістяківського, П. Лесгафта, М. Піrogova, І. Сікорського, К. Ушинського та ін.), їх основні концептуальні положення, щодо теорії виховання й педагогічної роботи із малолітніми злочинцями. Відображені загальні методи й прийоми організації практики виправлення противоправної поведінки малолітніх злочинців. Історично засвідчено утворення пенітенціарного інституту для неповнолітніх у країні, завдяки якому й здійснювалась соціально-педагогічна робота з дітьми, у тому числі й неповнолітніми злочинцями.

Другий розділ – „Теоретико-методологічні засади соціального виховання неповнолітніх правопорушників у вітчизняній педагогіці (1917 – 2015 pp.)” – відображає методологію дослідження; нормативно-правові

засади соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні; концептуальні положення вітчизняних педагогів ХХ – початку ХХІ ст. з історії розвитку соціального виховання; а також, в розділі проведено історіографічне дослідження з проблеми соціального виховання неповнолітніх правопорушників, упорядковано й систематизовано джерельну базу дослідження.

Схвальним моментом дисертаційної роботи є розроблена автором періодизація становлення та розвитку теорії і практики соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст.: I етап (1917 – 1938 pp.) – реформаторсько-прагматичний, II етап (1939 – 1990 pp.) – громадсько-соціоцентричний, III етап (1991 – 2015 pp.) – особистісно-гуманістичний. Коректно визначено критерії періодизації.

У третьому розділі – „Прагматична модель соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (1917 – 1938 pp.)” – розкрито вплив філософії прагматизму на розвиток соціального виховання та висвітлено становлення мережі спеціальних закладів освіти для неповнолітніх правопорушників в Україні в досліджуваний період. На особливу увагу заслуговує репрезентована структура та зміст прагматичної моделі соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (1917 – 1938 pp.).

У четвертому розділі – „Соціоцентрична модель соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (1939 – 1990 pp.)” – проаналізовано положення філософії соціоцентризму як підґрунтя соціального виховання в Україні означеного періоду; схарактеризовано державні та громадські організації соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (1939 – 1990 pp.); розкрито структуру та зміст соціоцентричної моделі соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (1939 – 1990 pp.).

У п'ятому розділі – „Гуманістична модель соціального виховання неповнолітніх правопорушників у незалежній Україні (1991 – 2015 pp.)” –

розкрито значення філософії гуманізму в освітньо-правовому вимірі України досліджуваного періоду; визначено сутність Державного інституту правового захисту та установи протидії неповнолітнім правопорушникам в Україні (1991 – 2015 pp.); досліджено структуру та зміст гуманістичної моделі соціального виховання неповнолітніх правопорушників у незалежній Україні; презентовано службу пробації як альтернативу соціального виховання неповнолітніх правопорушників в сучасній Україні.

Запропоновані автором історико-педагогічні моделі соціального виховання неповнолітніх правопорушників (прагматична, соціоцентрична, гуманістична моделі) характеризують освітньо-філософську думку відповідно до свого часу, проводить дослідження становлення пенітенціарного інституту та робить достовірній опис процесу організації практики виховання неповнолітніх правопорушників. Отже, перевагою дослідження є відображення тісного зв'язку теоретико-філософських концепцій з реальністю розвитку педагогічної практики соціального виховання неповнолітніх правопорушників на кожному історичному етапі дослідження.

Значний дослідницький інтерес складає аналіз служби пробації в Україні як сучасної альтернативи соціального виховання неповнолітніх правопорушників.

Дисертаційна робота Є. Ю. Пліска за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. Підрозділи 2.1 та 2.2 дисертації переобтяжені зайвою інформацією щодо роз'яснення термінів «методологія історико-педагогічного дослідження», «методологічні підходи», «методи», «історіографія» та «джерельна база дослідження».

2. В історії розвитку теорії і практики соціального виховання неповнолітніх правопорушників значне місце та роль відігравали дитячі й молодіжні організації, державні і громадські організації, які забезпечували правовий захист, супровід та патронат неповнолітніх осуджених під час їх виправлення у виправних установах та після звільнення. На нашу думку, автору слід було б більш детальніше зупинитися на взаємодії виправних установ із означеними організаціями.

3. У підрозділі 5.4 дисертації потребує підсилення теоретичний матеріал щодо використання в подальшому позитивного історико-педагогічного досвіду соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні та, відповідно до сформульованих суперечностей, запропонована автором система вирішення цієї проблеми.

4. На нашу думку, було б доцільно більш критично підійти до авторських узагальнень вітчизняних педагогів, освітян й на їх основі запропонувати авторські термінологічні визначення та дати власне пояснення кожному базовому терміну.

5. У змісті автoreферату й дисертації потребує підсилення критичний підхід автора до аналізу досліджуваного феномену, зокрема, щодо виявлення головних *тенденцій розвитку* визначених трьох педагогічних моделей соціально-виховної роботи з неповнолітніми правопорушниками в Україні впродовж 1917 – 2015 pp.

Проте висловлені зауваження не впливають на позитивне враження від дисертації в цілому та не знижують її цінності.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Відзначаємо значний перелік авторських публікацій, серед яких: 1 монографія; 2 навчально-методичні посібники; 26 статей (з яких 20 – у фахових наукових виданнях України, 4 – у періодичних зарубіжних виданнях, 2 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз); 16 – апробаційного характеру та інших наукових виданнях.

На основі аналізу змісту публікацій Є. Ю. Пліска можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Ідентичність змісту автoreферату й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в автoreфераті, повністю відображають основні положення дисертації.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

Аналіз дисертації, автoreферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота «Теорія і практика соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (XX – початок XXI ст.)» є самостійною, завершеною науковою роботою, відповідаєпп. 9, 10, 12, 13 „Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.), а її автор Пліско Євген Юрійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент –
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
доктор педагогічних наук, професор

Н. М. Коляда

В.о. ректора

О. В. Дудник

